

Mahur Beste'de insanların dünyası

Hasan ÖZTÜRK

Edebî türler arasında Mahur Beste'nin yeri neresidir? Dergâh yayınları arasında yayımlanan eserin kapağında "roman" yazılmış, sunuş kısmında da aynı ifade kullanılmıştır. Nihat Sami Banarlı'ya göre Mahur beste "Hikâyeden romana doğru gelişen büyük bir hikâyedir" Tanpınar'ın biyografisiyle ilgili yazısında Ömer Faruk Akün, Mahur Beste için "Tanpınar'ın ilk romanı" demektedir. Yakın zamanda yayımlanan bir ansiklopediye göre Mahur Beste, "hikâyeden romana geçişi temsil eden bir uzun hikâye veya ilk romandır" Mehmet Kaplan, adı geçen yazısında, "Mahur Beste geçmiş zaman insanların hayatını tasvir eden bir roman veya birbirine bağlı hikâyeler dizisidir." ifadesini kullanmıştır.

Doğrusu, Mahur Beste ilgi çekici bir eserdir. Sekiz ayrı bölümden meydana gelen eseri "roman" bütünlüğü içinde özetlemeye çalışmak zor iş. Genel ifadelerle konuyla ilgili alıntılar-özetlemeler yapılsa bile "eser kahramanı" ve "olay akışı"na paralel özet bir anlatımın zorluğunu Tanpınar da düşünmüş olacak ki eserin son kısmını "mektup" şeklinde yazmıştır. "Mahur Beste Hakkında Behçet'e Mektup" başlıklı bölümde Tanpınar, Behçet Bey'e sitemkâr ifadeler kullandıktan sonra "Hem nerden ve kim benim roman yazdığımı size söyledi? Ben sizin hayatınızı yazıyorum. Roman ayrı bir şey, belki daha güç bir iş. Belki de gücümüzün üstünde kalacak kadar güçtür. Benim yaptığım, sizden dinlediğim gibi hikâyemizdir." diyerek Mahur beste'nin farklı yorumlarına sebep olur. Mehmet Kaplan, Tanpınar'ın mazeretini haklı görmez ve eserin klasik roman kompozisyonu taşımadığını belirtir. Roman ve

hikâyenin tanım ve özellikleriyle Tanpınar'ın romancılığı için geniş kapsamlı çalışmalara ihtiyacımız olduğunu belirtep, kaygılarımızı -şimdilik-giderecek bir hükümle esas konumuz olmayan bu bahsi kapatalım: "Çağdaş edebiyat, türler arasına kesin çizgiler koymuyor, hatta onları birbirine karıştırıyor. Bu, biraz zamanın yenilik düşkünü veya "kaos"lu havasından biraz da sanatkârların mizaçlarından ileri gelmektedir. Tanpınar'da daha çok mizaç meselesi olarak türler karışmıştır."

Ahmet Hamdi Tanpınar, hayatı ve insanları seven bir sanatkâr olmakla beraber, "hümanizma" adına nutuklar vermemiş, çığırtkanlık yapmamıştır. "İnsan"lara samimi ve hoşgörülü davranan Tanpınar'ın hikâye ve romanlarındaki şahıslar da aynı psikolojiyi taşırlar. Tanpınar'ın bu konuyla ilgili felsefesini, "İnsanlar birbirleriyle daima anlaşabilirler, yeter ki silâhın, kardeş kanının bir davayı ortadan kaldırma çaresi olmadığını anlasınlar." cümlesiyle özetlemek mümkündür.

Mahur beste, Behçet Bey'in romanı olarak başlamış, Behçet Bey'in çevresindekilerin hikâyeleriyle genişlemiştir. Kendisine yazılan "mektup"da olmasa, eserin sonlarına doğru Behçet Bey'i neredeyse unuttur gidebiliriz.

İçeride dönük, zavallı yaratılışı, zamana ve eskiye bakışıyla Tanpınar'ı hatırlatan Behçet bey, "ne bir sanat meraklısı, ne de kolleksiyoncu idi. Onun için orijinal, hattâ nadir eşyanın büyük bir manâsı yoktu. Güzel inihinalı, yumuşak çizgiler, girift ve ince helezonlar birbirini kovalasın, iyi kartaılmış şekiller bu çizgi arabeskinin arasında birbirleriyle kucaklaşsın ve renkler gözlerinin önünde o sıcak ve sarhoş rakslarını yapsınlar, onu oldukları yerden alsınlar, kendi yaşan-

mamış hayatından başka yere, ya eskiye, yahut uzağa götürsünler.. Bu elverirdi. Onun bütün bu eşyadan istediği şey hulyasına bir çerçeve olmaları, ona bir firar kapısı açmalarıydı. Tesadüf ettiği şeylere sahip olmayı pek az isteyen" ilginç bir tiptir.

Mahur Beste'nin birbirini tamamlayan iki ihtiyarı Behçet beyin babası İsmail Molla ile kayınpederi Ata Molla'dır. Tanzimat döneminin bu iki saraylısı eserin "İki Dünür" bölümünde tanıtılmaktadır. Çocukluktan beri tanıştıkları halde birbirini sevmeyen, "yaşadıkları devrin, üzerlerinden bir tebeşir silgisi gibi geçtiği bu iki adam" mizaç olarak birbirinden çok farklıdır fakat yine de birbirleri için vardırlar.

Behçet Beyin canlı, neşeli, atılgan babası İsmail Molla, yaratılış olarak çevresi ve ailesindekilerden üstündür. Oğlunun zavallılığını hiç sevmeyen İsmail Molla, evliliğini karısı Şefika'nın anlayış ve sevgisiyle sürdürür. Kendi sesi güzel olduğu gibi musikiyi de sever. Komşusu Necip paşa'nın konağında tertip edilen musiki toplantılarını gizlice takibeden Molla, Yeni Kapı Mevlevihanesi'ne de gider.

Ata Molla'da satranç, meraklıktan da öte marazî bir hastalığa dönüştüğünden damat adaylarını satranç imtihanından geçirdikten sonra kızlarını verir. İç güveysi olarak gelen büyük eniştesine bu işi beceremediği için canı sıkılır. Aynı sorun Behçet Bey için de geçerlidir.

Abdülhamit yönetimini sıkıcı bulan Ata Molla, İstanbul'un depdebeli günlerini hatırladıkça kendi dönemini beğenmeyip tarihe merak sarar.

Eserin sonucu gibi görünen bu kısma kadar sözü edilebileceklerden birisi Behçet Beyin karısı Atiye diğeri de "Mahur Beste"nin sahibi Talat Beydir.

Sultanın emrine uyararak Behçet Beyle evlenmiş olmasına rağmen ömrü boyunca kocasını sevmemiş olan Atiye, ancak üç gün yaşayabilen tek çocuklarının ölümünden sonra kocasına biraz daha yakınlaşmaya

çalışır. Kocasını zavallı ve çocuksu bulan Atiye ona acıyarak acılardan uzak sağlıklı bir hayat yaşamak isterse de başaramaz. Kocasından çok kaynatısıyla uyum sağlayabilen Atiye, musikiden politikaya kadar hareketli bir hayatın içindedir. Dünya malına önem vermeyip, "hemen her kadının yapabileceği" basit işlerle uğraşmayan Atiye'ye göre; "Saat tamir etmek, cilt yaldızlamak, kitap koleksiyonu peşine düşmek, hatta kendisine verilmiş bir iş içinde ufak tefek muvaffakiyetler kazanmak yaşadığı devrin bir erkekten isteyeceği şeyler "olmadığından" erkek olan insan, "sevdiği kadını yakalayıp, o zamana kadar ölçmediği, düşünmediği bir takım tepelere taşmalıydı. Sonra imkânsız bir yerde güçlükle nefes alınan bir uzlette bıraksa bile o yükseklikleri bir kere olsun geçmiş olmanın hazzını tattırmalıydı. Bunun için Behçet Bey'den beklediği, politikaya katılması ve kendisinde aşkın yerini tutacak bir hayranlık duygusu doğurmasıdır." (MB/sh.92)

Esere adını veren "Mahur Beste"nin sahibi, Atiye'nin küçük eniştesi çarkçı yüzbaşı Talat Beydir. Beste'nin sebebi, karısının kendisini terkedip ayrılmasıdır. Talat Beyle karısının ayrılma sebebi açıklanmamış olmakla beraber aralarındaki ilişki Behçet Beyle Atiye'ninkine yakındır. Tanpınar, Mahur Beste hakkında Behçet Bey'e mektup yazarken Talat Beyi Behçet'le karşılaştırır: "Talat Beyi bilmem neden sevmediniz. Ne zaman ondan bahsedecek olsam elima sarıldınız, bana başka şeyler anlattınız. Halbuki Mahur Beste onundur. Siz Behçet Bey, suyun başında beklemeye mecbursunuz. Yaratılış sizi sadece bir istek, bir susuzluk olarak yaratmış. Talat Bey öyle değil. O, yaşayan adamdı. Hatta hayata örnek, moda veren adam: Meselesi bir şeyin yokluğu üzerinde kurulmamış. Talat Beyin size benzediği hiçbir tarafı yok. O kırılmış bir adamdır. Siz mağlupsunuz. Onu kaçacak, tutacak yeri var. Musikiye, sanata kaçtı. Sanatkârla patolojik tip arasındaki farkları bu kadar yakından gördükten sonra nasıl vazgeçebilirim?" (MB/sh.201)

İsmail Molla'nın babasının medrese arkadaşı, Atiye ve ablasına yıllarca hocalık etmiş olan "Garip Bir İhtilâci" Sabri Hoca, Mahur Beste'nin olduğu kadar Tanpınar'ın da ilginç tiplerinden birisidir. Tanpınar'ın hikâyesi ve romanlarında bu tür "modern derviş"lere rastlamak mümkündür. Talihi, "unutulmak ve farkedilmemek" olan Sabri Hoca bu yönüyle Tanpınar'ı hatırlattığı gibi, Sabri Hoca'nın Espiye'de balıkçılarla geçen çocukluk günleri de Tanpınar'inkine benzemektedir.

Avrupa seyahati sırasında Jön Türklerin lideri Ahmet Rıza ile görüşen Sabri Hoca, onları tam olarak benimsememekle birlikte yurda dönünce sanki onlardanmış gibi görünür. Ne var ki Avrupa dönüşüyle Sabri Hoca'nın politik hayatı hızını kaybetmiş, hocanın sosyal olaylar karşısındaki hükümleri gerçekçi bir görünüm kazanmıştır. Mukadder bir sona doğru gittiğimizin farkında olan Sabri Hoca Abdülhamit ve istibdat düşmanlığının yarar getirmeyeceğine aksine yaralarımızın çok daha derinlerde olduğuna inanır. Esas mesele, "insanımızın bozulması, insanı insan yapan manevî kıymetler bütünü medeniyetin iflâsı'dır. Bu bakımdan insanımızı yeni baştan kurmamız gerekmektedir. Sabri Hoca'ya göre; "Şark içimizde son sözünü söylemedikçe hür olamayız, yaşadığımız zamana sahip olamayız." (MB/sh.19) Bununla birlikte onu Batılı ya da Şarka düşman birisi olarak göremeyiz. Bunu kendisi de açıkça söyler. Ders arkadaşı İsmail Molla'nın "-Hoca neden "Şark"a bu kadar düşmansın?" sorusuna verdiği; "Şarka düşman değilim. Bulsam onunla kanaat ederim. Ben şarklıyım. Bak halime: benim nerem garplı? Arasan üzerimde bir karış ecnebi kumaş bulamazsın. Meslerim bile yerli. Yüzüme bak: neresi Frenk? Fakat yüzüme bak ve şarkı gör. Şarkı, zımşarkımızı bulsam bu yüzde mi olurum? Benim yüzüm, senin yüzün, babalarımızın yüzü. Yani hayatları tam olmayanların yüzü.." cevabı, ilginçliği yanında Sabri Hoca'nın arayışını da ifade eder.

Mahur beste için Behçet Beye

haklı bir sitem vardır: "Sizin hikâyeniz olarak başladı, fakat arkanızdan o kadar büyük bir kalabalığı sahneye taşıdınız ki, sizin hikâyeniz olmaktan çıktı. Hepinizin hikâyesi, daha doğrusu yaşadığınız, yaşadığımız devirlerin hikâyesi oldu. Bu kadar kalabalığı bir insanın etrafında toplayamazdım." (MB/sh.202) Eserin "Hısım Ak-raba Arasında" ve "Eski Bir Konak" bölümlerini okurken içinizden Behçet Beye kızmak geliyor doğrusu.

Atiye'nin, "şişman, kazandığı harcadığı belli olmayan, daima neşeli veya hiddetli görünen, iki had arasında durmadangidip gelen bir rakkas bir terazi mili gibi sükunet haline gelen, pek az rastgelinir bir adam" olan büyük eniştesi Halit Bey, babasından kalan malların miras davalarını hal-letmek, kiralarını ödemeyen kiracılar hakkında dava açabilmek için "hukuk" konularıyla ilgilenir ve sonunda "adalet hastalığı"na yakalanır. Açtığı her davayı kazanan Halit Bey, için, "kazanmak kaybetmek diye bir mesele yoktu; asıl mesele davânın açılması, hazırlıkları, helecanları ve hepsinin arkasında, hayatını bir nevi spor gibi dolduran mücadele hırısı idi. Bu olduktan sonra gerisi ehemmiyetsizdi." (MB/sh.144) Bundan sonrası önemsiz olduğu için ölürken yanına çağırıldığı oğluna miras olarak onyedî dâva bırakır.

Erkek çocuğu olmadığı için yalnız yaşayan Sinop'lu zenginlerden Mir-miran İsmail paşa'nın konağında yetişen Sirmakeş Nuri bey, memleketin pekçok bölgesini gezmiştir. Amcasının divan kâtipliğini yaparken İstanbul'a gelip memuriyete başlayan Sirmakeş Nuri, buradaki görevinden ayrıldığı sıralarda amcasının para işlerini yürüten Agop aracılığıyla Soloski ile tanışır ve kârlı ticarî işlere girişir. Hesap işlerinde aşırı derecede titiz davranan, aldatılmaktan çok korkan Nuri bey, "bir mecidiyelik hesap" için Soloski'yi saatlerce titretirken, haftalık hatta aylık kazancını bir gecede harcamaktan çekinmez. Agop'un, dünya malına sahip olmak için uğraştığı Nuri Bey, "para hırısıyla yaşayan insanlardan değildi. İşî olduğu için seviyordu." (MB/sh.165)

Ata Molla'yı memnun edebilecek derecede satranç oynayabilen uşağı Hüseyin; Behçet Beyin, ömrü boyunca kendisini beğenmemiş, kendisiyle didişip durmuş eniştesi Arif Beyi, Halit Beyin, yüz yaşında insanların günahlarının affedileceğine inanıp doksan iki yaşında olduğu için sekiz sene daha yaşamaya hakkı olduğunu söyleyen baba tarafından süt ninesi Saniye Hanım; İkinci Mahmut'un kızkardeşi Esmâ Sultan; güzelliğiyle çevresindekileri kıskandıran, bir akşamlık hizmeti beğenildiği için sultanın hediye olarak elmas iğne gönderdiği haseki Buyidil; haznedar ustalığına kadar yükselip inişli çıkışlı zikzaklarla hayatını sürdüren sert idareci Adile Hanım ve karısı Adile'nin disiplinli hayatına ancak yedi yıl dayanabilen kırkbeşlik memur Süleyman Beyden sonra Soloski ve Agop isimli para canlısı iki yabancidan da söz etmek gerekir.

Soloski, batılı hayata uyum sağlamaya çalışan azınlıkların evlerinde keman ve piyano dersleri vererek geçinen bir Leh subayıdır. Askerî elbise malzemeleri yaparak ayrı bir gelir-sağlayan Soloski, Agop aracılığıyla tanıştığı Nuri Beyle iyiden iyiye ticaret dünyasının içine girer. Memleketine dönderilmek tehlikesiyle karşılaşınca Reşit Bey adıyla İstanbul'daki hayatını sürdürür.

Mirmiran İsmail Paşa'nın konağında "uşak"lıkla işe başlayan Agop, sefer zamanlarında paşasına ikibin altını faizsiz verebilecek kadar kazanan bir Yahudi sarrafıdır. Para kazanmanın yollarını iyi bilen, azimli, üzülme nedir bilmeyen Agop, "dünyaya ticaret için gelmiş" bir insandır. "Onun hayatında o kadar sevgiyle imanla bağlı olduğu protestan kilisesinin öğrettiği şekilde uluhiyetten sonra en büyük yeri altın işgal ettiği için" ne beş çocuğunun olduğu evlilik-hayati ne de yeni rejimden sonra işlerinin iyi gitmesi ona yetmez. Aradığı tek şey, çocukluk günlerinde Arnavut Hasan'ın kandırarak elinden aldığı kenarı delik "Mahmudiye altını"dır.

Mehmet Kaplan'ın, "Mahur Beste'de Tanpınar bize Abdülhamit ve Abdülaziz devirlerinde yaşayan, bir-

birlerine yakın ve akraba olmakla beraber, hepsi birbirinden ayrı şahsiyet, mizaç ve karaktere sahip insanları tanıtır. Onların özellik ve özellikleri birbirlerinden çok ayrı, hattâ birbirine zıt oluşlarından ileri gelir. Bu şahıslar aynı zaman ve mekânın içinde yan yana gelmekle beraber, her biri kendi başına birer alem teşkil ederler." İfadeindeki mühim özelliklerinden birisi, Tanpınar'ın eserindeki şahısların "birbirine zıt" olmalarına işaret etmesidir. Tanpınar'ın ustalığı bu "birbirine zıt" insanları barıştırmayı, birarada yaşatmış olmasıdır. "Tek kahramanlı hikâyelerden canı sıkılan Tanpınar", Behçet Beyden hareketle sözünü ettiği diğer şahıslara da Behçet Bey kadar önem vermiştir: "Buldukları şartları zorlamadan hayatın akışı içinde, tükenişe doğru giden bu kişiler Doğu'nun töresi ile Batı'nın yeni değerleri arasında bocalarken, hep-

sinde hakim olan duygu 'yalnızlık' duygusu olmuştur. Bu, bir anlamda çağdaş insanın toplum içindeki yazgısıdır. Bu acı yalnızlık duygusunu Tanpınar, kahramanlarını hayat tecrübelerinin ortasında, onları bir başlarına bırakarak vermiştir. "

Mahur Beste'nin insanları, eserin bitmiş olmasına rağmen son sözlerini söylememişlerdir. Mahur Beste'nin arkasından Sahnenin Dışındakiler ve Huzur romanları da okunduğunda görülür ki Mahur Beste'nin insanları değişik şahsiyetler olarak yeniden karşımıza çıkarlar. "Tarihi"liği yanında, "psikolojik" yönüyle de değerlendirilmesi gereken Mahur Beste'de, mutluluk için "hayata bıyık altından gülerek yaşama"ya çalışırken bu arada "gülmeyi unutmuş" insanlarla beraber olduk. Eserin bütünü okuyanlar bu mütevazı insanlarla pekâlâ dost olabilirler.

